
JOAN FERRATÉ

AULA CARLES RIBA

Edició a cura de Jordi Malé

Actes de la Jornada d'estudi i evocació
organitzada per l'Aula Carles Riba
i la Residència d'Investigadors
CSIC-Generalitat de Catalunya
i celebrada el 27 de febrer de 2004

RESIDÈNCIA D'INVESTIGADORS
CSIC-GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, 2005

LA LUBRICITAT ORIGINAL I MÉS RAONS PER LLEGIR ELS VERSOS DE JOAN FERRATÉ

JORDI CORNUDELLA

DE RAONS perquè ens agradi un llibre o l'obra sencera d'un autor n'hi ha de moltes menes. Les raons subjectives, en bona part, deuen pertocar al camp de les afinitats: afinitats temperamentals, anecdòtiques, històriques, professionals, psicològiques o de qualsevol altre ordre que ens vinculen especialment amb un llibre o amb un escriptor i que poden tenir un pes decisiu, no cal dir-ho, a l'hora de fer-nos estimar una obra. Personalment, com a lector em reconec unes quantes raons d'afinitat subjectiva amb Joan Ferraté que poden fer que els seus versos m'agradin; però d'això avui no n'hem de parlar, perquè res del que en diguéssim no tindria cap interès per ningú, ni tan sols en el grau més elemental de la xafarderia. El que sí que té un interès real, en canvi, són les raons objectives, és a dir pròpies de l'objecte que són els poemes, per les quals els versos de Joan Ferraté m'agraden tant com m'agraden. En la mesura en què jo sóc un lector de poesia com qualsevol altre, les raons objectives que em sembla trobar-hi poden valer també per més lectors. És d'això, doncs, del que avui hem de parlar. Ho faré, de forma molt sumària, mirant de centrar-me en tres idees que trobo particularment rellevants.

1. Lector de mena

Joan Ferraté va manifestar reiteradament que no es tenia per un professional de fer versos. El pròleg que obre el seu primer llibre de poemes (*Les taules de Marduk i altres coses*; Barcelona: Proa, 1970), adreçat a un genèric «Lector estimat» que som cadascun de nosaltres i escrit en «el vers boig / de Jaume Roig» (és a dir en tetrasíl·labs apariats), s'articula tot ell al voltant d'aquesta afirmació:

... No cal
que diguem mal
de cap poeta.
Jo, de poeta,
però, no en sóc.

Això, naturalment, no vol pas dir que Ferraté no tingui tractes amb la poesia, sinó tot al contrari, com explica a continuació:

Quan vaig a jóc
(cada vegada
més tard), m'agrada
llegir una estona;
tant se me'n dóna
començar el dia
amb poesia;
i àdhuc, sovint,
m'estic llegint,
si molt em tarda,
tota la tarda,
sense sortir.
El vers, en fi,
és el meu pa
quotidià ...

És precisament en aquesta activitat lectora que s'origina,
diu més avall, una part considerable dels seus versos:

Ara, és el cas
que un escarràs
de la lectura
com jo, s'atura
de tant en tant,
fa, cavillant,
un cigarret,
i es creu amb dret
a prosseguir
o corregir
els versos d'altri.
Només li cal tri-
ar el seu rival.
No fa cap mal
un estranger:
queda molt bé,
si el tradueix;
i si el verteix
a l'inrevés,
encara més:
dirà la gent
que el seu talent
l'ha recreat
(la veritat:
no l'entenia
o no el sabia
lligar prou bé).
Confessaré
que en tinc bastants
d'aquests: uns quants
grecs i llatins
d'entre els més fins,
algun anglès,

i, com si res,
un castellà ...

Aquesta confessió preliminar respecte als poemes traduïts inclosos a *Les taules de Marduk i altres coses* explicita un tret definitori no solament d'aquest primer llibre sinó també de *Llibre de Daniel* (Barcelona: La Gaya Ciencia, 1976), i per descomptat també del *Catàleg general 1952-1981* (Barcelona: Quaderns Crema, 1987), que és el recull complet de tots els versos de Ferraté, distribuïts en quatre seccions: les dues primeres corresponen als llibres precedents, i les altres dues són «Cinc versions de l'anglès» (que havien format part del volum *Tretze de l'arxiu de Cavafis i altres coses*; Barcelona: Edicions 62, 1976) i la sèrie epigramàtica titulada «Catorze professionals i dos escaigs (més un extraviat d'última hora)». D'això que Ferraté confessa en aquest passatge que acabo de llegir, tothom se n'adona de seguida: entre els versos que ell considera propis, n'hi ha una colla que són traducció de versos d'altri. Però també hi ha, és clar, els que ha escrit tot sol, sense manlleus:

Ara, això sí:
posat a fer,
ho vull fer bé;
sobretot quan
(no passa tan
sovint) tinc res
a dir, comprès
allò que sols
diuen mots solts;
per bé que mai
(encara rai!)
no he escrit res
que valgui res
anant de bòlit.
Llegeix l'«Hipòlit»,

però, i veuràs
que sóc capaç,
tot sol, de fer
el que convé,
sense deixar
res a l'atzar
ni un sol moment.
Precisament
d'això es tractava.
Perquè, un rave,
tothom el fa.
Ara, arribar
a dir quelcom
clar per tothom,
sense cap geni,
si vols, que empleni,
però, l'estona
d'una persona
prou tafanera
i raconera,
lector de mena,
ja val la pena.

Queda ben clar: els versos que escriu Ferraté, lector com és de mena (de seguida parlarem de quina mena de lector de mena és), els adreça als seus consemblants lectors de mena, és a dir als que solem emplenar-nos les estones, com ell, llegint, i en especial llegint versos. I rebla l'argument repetint-ne, al final, el principi:

La intenció
no tinc, però,
de ser poeta.
D'això, en tinc neta
la consciència,
jo, i l'evidència,

tu la tindràs
quan llegiràs,
si mai t'hi poses,
les meves coses.

De fet, abans d'acabar la tirallonga de 322 tetrasíl·labs que és aquest pròleg (datat el juliol del 1968), encara té temps de tornar-ho a repetir:

Uf! De rimar
no en sé pas gaire:
no sóc versaire,
prou t'ho he dit.

Ara: d'aquesta insistència a refusar el qualificatiu de poeta, ¿n'hem de concloure que els seus versos són fruit d'una dèria passatgera i prou? La pregunta és retòrica. En primer lloc hi ha el fet que de versos en va escriure al llarg de trenta anys (ho recorden les dates del *Catàleg general 1952-1981*), o sigui que la dèria, si de cas, va ser duradora. En segon lloc, ja hem vist que el mateix Ferraté explicitava, al pròleg de *Les taules de Marduk i altres coses*, que la confecció de versos era, en ell, un producte derivat de la seva activitat lectora; i tots sabem que és a aquesta activitat lectora primordial que devem el conjunt de la seva obra: tant els *Lírics griegos arcaics* com les versions catalanes de Cavafis o de Du Fu, tant els articles de *Dinámica de la poesía: Ensayos de explicación, 1952-1966* com la *Lectura de «La terra gastada» de T. S. Eliot*, tant els escrits sobre Josep Carner o Carles Riba com l'edició i els comentaris d'Ausiàs March. Si l'obra de Joan Ferraté és un tot coherent (i és clar que ho és) i si els versos s'hi integren de ple dret (i és clar que ho fan), és perquè tota ella en conjunt deriva de la condició radical de lector de mena en què va establir-se sempre el seu autor. De fet, l'organicitat dels versos i l'assaig, si ens hi volem fixar, la rebla una coincidència precisa i explí-

cita en les dates amb què el *Catàleg general* i *Dinàmica de la poesia* emmarquen la dedicació de l'autor a la feina d'escriure'ls: tots dos llibres s'obren el 1952, i *Dinàmica de la poesia*, clos en principi el 1966, en l'edició definitiva porta un epíleg datat el 1981, que és també l'any de cloenda del *Catàleg general*. Totes dues activitats, doncs, queden delimitades dins el mateix cicle de trenta anys.

No m'atreveiria a teoritzar-ho, però em fa l'efecte que hi ha dues menes ben diferenciades de lectors. De la mateixa manera que és habitual de distingir, d'una banda, l'actor que assumeix tots els papers que representa sotmetent-los a la pròpia i constant presència imperativa i, de l'altra, el comediant que s'esborra a si mateix darrere els trets característics de cada personatge que encarna, potser podem distingir semblantment entre un lector de personalitat marcada, que hi ajusta, apropiant-se-la, cada lectura que fa, i un lector fàsmid, camaleònic, capaç d'absorbir el text que llegeix amb absoluta transparència, sense incorporar-hi ni una ombra d'idea pròpia. Però això tant se val, ara: sigui com sigui, el cas és que no podem dubtar que, com a lector, Joan Ferraté era una personalitat forta: indiscutiblement, una de les més fortes que hem tingut. Per fer una mica més precisa l'afirmació em convé de retreure ara els termes amb què, en el prefaci a *Cinquanta poesies de Du Fu* (Barcelona: Quaderns Crema, 1991), ell mateix va definir el seu «estil de lectura a fons»: és un estil, diu, «extremament egoista quasi sempre però, al mateix temps, del tot abnegat». Em sembla una definició molt encertada. L'egoisme hi és necessàriament, en la mesura en què allò que fa el lector amb el text és apropiar-se'l, i també en la mesura en què, per fer-ho, no pot deixar de recórrer a l'experiència privada del seu saber personal, en el qual poc o molt, si la lectura s'ho val, l'acabarà incorporant; i l'abnegació, igualment necessària, és l'altra cara de la moneda, perquè en el procés d'apropiació el lector s'ha de sotmetre taxativament a l'imperi del text i obeir-ne totes i cadas-

cuna de les instruccions implícites de lectura sense passar-ne res per alt ni cedir a cap caprici autònom.

Doncs bé, aquesta mateixa personalitat forta, egoista i abnegada, del lector Joan Ferraté és la de la seva veu diguem-ne poètica. En això hi veig la primera de les raons objectives que asseguruen l'atractiu dels seus versos. Sempre és ell qui hi parla (de dins del text mateix o, quan cal, des de darrere el títol del poema) i qui ens hi captiva amb les seves habilitats d'obsedit del vers, sense disfresses: a desgrat de ser obra d'un lector de cultura vastíssima i a desgrat de ser en part un producte de les seves lectures, els versos de Joan Ferraté no són poesia artificial de filòleg perquè no li distorsiona mai la veu cap d'aquells refistolaments de convenció petrarquiana o d'alguna altra tradició esotèrica a què solen recórrer els mistagogs. Al contrari: els d'ell són versos clars, directes i, molt sovint, molt divertits.

2. Artesania

La segona raó objectiva, em serà molt més senzill d'argüir-la que la primera. En la nota que presenta el *Catàleg general 1952-1981*, datada el 30 de novembre del 1986, Ferraté s'hi va referir provant d'explicar-se la impressió que els seus versos, amb el pas del temps, s'havien pogut fer potser més bons: «En darrer terme no volen sinó divertir, per l'art estrictament artesanal que s'hi exhibeix. I tot bon artesà ho sap, que l'obra ben feta es presta a una inspecció reiterada en el curs de molts anys i, en aquest sentit almenys, millora amb el temps». (Deixeu-me dir entre parèntesis que, per mi, és segur que el títol del volum que reuneix el conjunt dels versos de Ferraté s'ha d'entendre en relació amb aquesta observació: és el seu catàleg general, abans que res, perquè s'hi reproduïxen tots els artefactes confegits al seu taller en el curs de trenta anys. Potser és natural, per la mena d'artefactes de què es tracta, que de seguida se'ns ocorri

d'associar-ho amb un catàleg editorial o bibliogràfic; però la referència primera del títol, volgudament prosaic i fins antipoètic, és una referència inespecífica a la producció d'objectes fets a mà i al comerç dels objectes en qüestió. Tanco el parèntesi.)

«Art estrictament artesanal», doncs. Deixem de banda allò que la precisió del sintagma adjectival nega a l'autor dels versos (l'art decididament o pretesament supraartesanal: tant el gran art com l'art grandiloqüent) i fixem-nos en allò que la definició li atribueix: com a mínim, el domini rigorós de l'ofici, que consisteix a tenir totes les eines que calen i saber, en cada cas, com i quan fer-les servir. Per aquest cantó, no es pot pas dir que sigui una definició decantada cap a l'excés ni d'humilitat ni d'immodèstia: és una definició exacta. Els versos del *Catàleg general 1952-1981* estan molt ben fets. Si algú no ho sabia o no se'n recordava, se'n deu haver adonat amb els fragments de la tirallonga de tetrasíl·labs que he citat abans.

Ja es comprèn que quan dic vers no em refereixo únicament a cada ratlla mètrica sinó també, amb la sinècdoque familiar, al conjunt de versos que és cada poema. Els poemes de Joan Ferraté estan molt ben fets, doncs; i això, com ja sabem, vol dir que es presten a una inspecció reiterada en el curs de molts anys: en cap moment no ens hi sobtaran tosquedats que ens facin estranyar o penedir que aquells versos abans ens haguessin satisfet. I, és clar, aquesta mateixa qualitat factual dels poemes la trobem també en els llibres de Joan Ferraté: en l'arquitectura de les seccions, en l'adequació dels paratextos i inclús, fins allà on un autor pot controlar aquestes coses en l'edició comercial, en la disposició tipogràfica dels volums. Ves per on, al capdavant l'ofici artesanal del lector que escriu versos es relliga amb la sapiència de l'home que ha fet dels llibres una raó necessària, i gairebé suficient, per viure. No crec que hi hagi res de sorprenent, en això. Perquè és precisament pel fons de saviesa en què està arrelada que la seva obra s'ofereix a l'observació detinguda, un cop i un altre, amb la naturalitat de l'es-

caiença més completa, sense exhibicionismes histriònics ni altres reclams d'obscenitat.

D'altra banda, contribueix a fer més excel·lent la pulcritud artesanal, o a encarir-ne la riquesa, el fet que la col·lecció completa no presenta esquemes repetits ni amaneraments ostensibles. Breu com és, hi impera per damunt de tot la varietat. Els lligams entre els poemes els fa patents l'agrupació en seqüències d'entre quatre i deu composicions, i no pas cap accentuació abusiva de les semblances. Més aviat passa el contrari. Així, per exemple, la seqüència que comparteix títol amb el *Llibre de Daniel* dins el qual s'inclou està feta de sis poemes que parlen, tots, de l'amor i del desig; però el conjunt té tot l'aire de ser, accessòriament, un petit repertori de possibilitats formals: «Promesse de bonheur» és un sonet, «El paradís devastat» una silva, «Lletra a un amor estranger» una albada amb ressons de Raimbaut de Vaqueiras, «Ménage à quatre» una elegia a la llatina, «Cançó de bressol» una traducció del cèlebre «Lullaby» d'Auden i, finalment, «Lend it a hand» té forma de romanç. Al bon lector de poesia, també des d'aquest punt de vista la lectura del *Catàleg general 1952-1981* li ha de resultar intensament satisfactòria.

Abans d'encetar la tercera raó de què vull parlar, permeteu-me d'insistir encara en l'excel·lència artesanal dels versos de Ferraté amb l'exemple del primer poema d'aquesta esplèndida sèrie del «Llibre de Daniel», el sonet «Promesse de bonheur» (en el títol segurament hi hem de sentir el ressò d'una cèlebre definició de Stendhal a *De l'amour*: «La beauté n'est que la promesse du bonheur»). És un poema admirable en tots els detalls, i també admirablement diàfan. L'autor s'hi vol aconsolar de la pèrdua del seu amor (el Daniel del títol i de la dedicatòria), i ho fa, d'entrada, aduint una sentència que ocupa els dos primers versos:

Dels teus setze anys el poc que tinc val més
que el que he perdut, que és passat i tot mort.

Això implica, és clar, la idea que el record té més valor que la vivència, en la mesura en què la fixa fent-la immutable i perdurable. Per tant, davant del fet consumat de la ruptura, no té cap sentit de lamentar-se o esbravar-se atribuint culpabilitats, ni tan sols a una agència impersonal com el fat:

No penso pas incriminar la sort,
que se't va endur, si no et torna ...

Ara, la justificació d'aquesta renúncia, després d'un inici tan cenyit i tan contingut en l'expressió, s'allarga en un sol enunciat de dues frases coordinades (dues afirmacions en futur atenuades pel mateix *potser* a l'inici del setè vers) que omplen la resta del sonet, fins al final. La sintaxi és impecablement clara, però en la recurrència (i, en algun cas, la brusquedat) dels encavallaments entre versos i entre estrofes, i en el to, que en algun punt s'endevina quasi al límit de l'esqueixament, no podem deixar de veure-hi reflectida la tensió extraordinària que dóna cos al poema. (Deixeu-me dir que, pel meu gust, Ferraté excel·leix singularment en el control del to, cosa que li permet treure molt partit de la ironia i fins i tot jugar amb contrastos tan significatius dins el mateix poema com els que trobem, per exemple, a l'«Anunci» de *Llibre de Daniel* o a «4 juny 1970».) Val molt la pena de llegir «Promesse de bonheur» amb atenció, i us recomano que ho feu; és per incitar-vos-hi que em permeto, ara, de dir-vos el poema sencer. Fixeu-vos, sisplau, en el contrast que s'hi estableix entre dos pols: d'una banda, la idea consoladora de la sentència inicial, a la qual s'afegeix, a la conclusió, la idea ausiasmarquiàna del deute d'amor (l'enamorat no correspost té dret a ser compensat per la persona estimada, que està en deute amb ell simplement per la mane-

ra com l'amor l'ha fet patir); d'altra banda, la consciència punyent (que es manifesta en les imatges del naufragi, l'asseriment a la por i l'enyor desesperat) del dolor que li cal travessar, encara, abans d'arribar al temps de després, i al consol i a la felicitat promesa del títol.

Dels teus setze anys el poc que tinc val més
que el que he perdut, que és passat i tot mort.
No penso pas incriminar la sort,
que se't va endur, si no et torna: només

fora del temps, dins el temps de després,
oh pur absent vogant pel meu record,
potser, a la fi, faràs rem cap al port
del meu destí, i, rescatat excés

miserable del naufragi d'amor
que he estat, tot sol, asservit a la por,
mentre he viscut, m'atorgaràs estranys

sous de delit pels treballs de dolor
del meu servei i, en pac del meu enyor
desesperat, l'amor dels teus setze anys.

Em penso que les virtuts d'aquest sonet són prou patents, començant per les d'ordre retòric: no ens deixen indiferents, espero, ni la repetició en epanadiplosi del sintagma crucial *dels teus setze anys* (l'edat que l'estimat només pot conservar fora del temps) ni la metàfora sostinguda de la navegació que fa el trajecte entre l'avui (el poc que tinc dels teus setze anys) i el futur incert (l'atorgament final de l'amor dels teus setze anys). També en els altres ordres que els lectors de poesia apreciem són molts els mèrits de «Promesse de bonheur». Només en vull remarcar un de tan menut que és fàcil que passi per alt: la irregularitat del vers novè, *miserable del naufragi d'amor*, amb accents a la tercera i la setena síl·labes, que no es deixa reduir a

l'esquema del decasíllab 4 + 6 al qual s'ajusten els tretze versos restants ni a cap altre esquema canònic. En aquesta anomalia, si sabem llegir bé, se'ns hi amaga un guany: perquè la claudicació rítmica, evidentment deliberada, s'adiu del tot al sentit, al patetisme del vers. És un detall magistral, propi de l'artesà caçaç realment de «fer / el que convé, / sense deixar / res a l'atzar / ni un sol moment».

3. La lubricitat original

La tercera i última raó a què em volia referir és, de fet, la combinació de les altres dues; o potser, més ben dit, consisteix en la manera com les altres dues raons es combinen en el cas peculiar de Joan Ferraté. Fins ara he argumentat, primer, que els seus versos són obra de la personalitat forta d'un lector empedreït i, segon, que estan fets amb una traça extrema, molt apta a captivar-nos per poc que siguem propensos a fer de la lectura de poesies una diversió. Però aquestes característiques qui sap si no les podríem trobar també, almenys fins a un cert punt, en els exercicis d'estil sobre tòpics heretats amb què podria entretenir els seus lleures ocasionals qualsevol erudit reclòs permanentment dins una biblioteca. I el cas de Joan Ferraté no és aquest, de cap de les maneres.

Avui ja n'hem vist alguna mostra. «Hipòlit sota la dutxa», el poema que ens ha comentat abans Víctor Obiols, per exemple, és ben clar que no és un simple joc literari a partir d'un o més motius fornits per la tradició perquè s'hi esplaï un mestretites: en la manera com se'ns dóna a entendre que, pel nano, la caça al bosc i la cursa de cavalls a la platja són un substitutiu inconscient de l'activitat sexual («oh exercici senzill, / oh delitós esforç, Hipòlit!»), en la satisfacció que troba en el doll d'aigua de la dutxa, «que vols que llisqui, fet un fil / de tremolor, per l'espina, i que és subtil / foc sota la teva pell saura», és a dir

en la manera com el poema ens fa saber que el contacte de l'aigua li provoca un símptoma físic idèntic al que Safo atribueix a la malaltia d'amor, en tot això no hi ha només literatura. Hi ha un palpit de vida autèntica, d'experiència real del món en què ens movem, de coneixement de com estem fetes les persones, tant se val si cultivades o analfabetes. I també hi ha aquest palpit d'humanitat radical (no crec que ningú ho negui) en el sonet «Promesse de bonheur» que us he volgut llegir.

Els versos de Joan Ferraté poden ser molt divertits: no costa gens de passar-s'ho bé llegint-los, i a estones són fins i tot exhilarants. Però no tenen res de ximpls. Si són versos lleugers ho són en el sentit més noble del *light verse*: en tenen la simplicitat i la limpidesa, però l'autor no sacrifica ni un gram de sensibilitat o d'integritat personal per aconseguir-ho. Al contrari: s'hi aboca del tot, amb plena intel·ligència. I dels lectors no n'exigeix res més sinó, precisament, sensibilitat i intel·ligència. Això sí: com que ha convertit la lectura en una de les seves vivències quotidianes d'home que se sap del seu lloc i del seu temps (i no pas de cap nissaga electa per cap musa), Ferraté pot fer coses com, dins la sèrie de poemes on reflecteix l'experiència capital que és l'amor de la seva vida, és a dir en els versos on se'ns mostra més despulladament ell, incloure-hi la traducció d'un poema d'Auden. ¿Per què? Doncs simplement perquè hi ha trobat ben dit allò que, com a persona, tenia ganes de dir: s'hi ha vist ben explicat. I és que viure consisteix també a saber explicar-nos, fora del temps, en el temps de després, el que hem viscut. Amb paraules nostres o amb paraules manllevades. És una cosa que els lectors de mena, els que hem fet de la lectura una activitat vital primària, sabem molt bé.

Però no em vull enfilar. El que ara estic provant de dir, ho va dir molt ben dit el mateix Joan Ferraté en tres estrofes de l'«Anunci» del *Llibre de Daniel*. Per acabar, doncs, li cedeixo a ell la paraula:

D'això es tractava, al capdavant: l'excés
de temps i suc de colze que he esmerçat
a fer-me savi, i a posar al mercat
dos o tres llibres, crec que val molt més

per la lubricitat original,
sempre perplexa, i pura, i tant, amb què,
al fons del fons, és un grumoll de fe
de carboner, dins meu, tot l'animal

desig que em mou, que em gira, que em decanta
i que em transporta al cim de mi mateix
que no pas val pel moderat escriu
dels mots que enclouen la paraula santa.